

Felsődunántúli természeti emlékek

írta: Földváry Miksa.

(Befejezés.)

Barlangok.

A természeti emlékeknek kijelölhető barlangok irodalma az érdekes, nevezetes, ritka növényekről szóló irodalom mellett a legbővebb, s mivel Kaán Károly is klasszikus könyvében a barlangokat részletesen tárgyalja, tulajdonképpen ismétlésekbe bocsájtkoznék, hogy ha a barlangokat e helyen én is kimerítően ismertetném.

Ezért jelen értekezésemben a Felsődunántúl területén feltárt nagy számú barlangokat csak vázlatosan írom le és inkább azokat az adatokat közlöm, amelyek a barlangok tulajdonjogi meghatározására, földrajzi fekvésére, stb. vonatkoznak. A kutatások és feltárások pontos eredményeinek részletes leírása dr. Kadič Ottokár, dr. Dudich Endre, dr. Gaál István, Bekey Imre Gábor, stb. műveiben található, melyekből az alábbiakban néhány adatot én is közlök.

Míg a most tárgyalt országrész keleti felén a Budai és a Pilis-hegységben aránylag feltűnő sok a barlang, addig a nyugati végeken egyáltalában nincsen, a közepe táján pedig a Vértes- és Gerecse-hegységben viszonylagosan kevés.

A Vértes-hegység nevezetes barlangja a

1. *Bárácháza-barlang*, amelyet Esterházy-barlangnak is neveznek s amely Esterházy Móric gróf uradalma csákvár—vértesboglári g. o. területén Csákvár község határában, a Vértes-hegység nyulványa K felé néző oldalán nyílik.

Ebben a barlangban Kadič Ottokár dr. és Kretzoi Miklós az 1926. évben ásatásokat végzett, amelyekről szóló beszámoló a „Barlangkutatás” XIV—XV. kötetében található s mely szerint a csákvári sziklaüreg őslénytani anyaga három különböző földtörténeti kor állatvilágát hozta napvilágra. Ezek között legnevezetesebb a Hipparion faunája.

Amint arról más fejezetben megemlékezünk, a sziklaüreg környéke botanikai szempontból is nevezetes; ezért kíváncsatos volna a barlangot magában foglaló Guba-hegyből néhány holdat védett helynek kihasítani.

2. Károlyi József gróf fehérvárcsurgói vadaskertjében a Széles-árok DNy-i oldalán van *Sobri Jóska* barlangja, melyben a lovagiak

rablóvezér húzódott meg. Legalább így tudja azt a betyárromantikát szívesen ápoló köznép. A 35 m magas szikla oldalán nyíló üreg nem nagyobb, mint 1 négyzetöl.

A természet alkotta kicsiny ablakából a vidék jól áttekinthető, viszont a barlangbejárata annyira el van rejtve, hogy az útról fel nem fedezhető.

3. A *sóskúti* barlang, a székesfehérvári m. kir. erdőhivatal közlése szerint Sóskút község ÉNy-i felében, a kálvária oldalában, kopár és sziklás területen fekszik és két szűk bejárata van. A keskeny nyílás után mintegy 8 m széles előcsarnok következik, amelyből azelőtt tovább lehetett menni, ami ma már nem lehetséges, mivel a barlang boltozata bedőlt. Találtak benne fésűket és egyéb használati tárgyakat.

A barlang a székesfehérvári káptalan birtokához tartozik.

4. Bánhida község határában Esterházy Ferenc gróf tata-tóvárosi hitbizományi uradalmában a bánhidai véderdőben van a *Szelim-barlang*, amely 35 m hosszú, 13 m magas. A boltozat tetején nyílás van.

Ez a barlang a bánhidai Turulmadár emléktől északra, 298 m tengerszint feletti magasságban fekszik.

Azt beszélnek erről a barlangról, hogy a törökök betörésének idejében, Bánhida község lakosai számszerint mintegy hétszázan, holmijukkal és állatjaikkal, Szelim basa serege elől, ebben a barlangban és illetve az abból nyílt folyosókban húzódtak meg.

Egy gonosz ember azonban ezt elárulta a török vezérnek, Szelim basának, aki tüzet gyújtatott a barlang nyílásában, minek következtében a barlangba és folyosókba szorult emberek és állatok elpusztultak.

A vértesszöllősi plébánián őrzött Canonica visitatio szerint, egy szöllősi nemes asszony a XVIII. század elején ráakadt a csontvázakra, azokat a barlangból elvitette és eltemettette.

5. Kisebb barlang, illetve üreg van a *Peskő-hegy* DK-i oldalán, meredek sziklafalban 390 m-nyire a tenger felett. Ez a barlang, mely 1.80 m magas, 2 m széles, szintén a tata-tóvárosi hitbizományi uradalom területén, Vértestolna község határában van.

6. A klosterneuburgi kanonok-rend birtokán, Neszmély község határában van a *Nagysomlyói barlang*. Ez a barlang egy É felé néző sziklafalban, a Komárom—Esztergom megyei Nagy-Somlyó-hegy 415 méter magas csúcsa alatt fekszik.

7. A *Pisznice*-barlang a Gerecse-hegységben, a piszkei birtokosság erdejében, a vörös márványbánya közelében, a Nagy Pisznice (549 m) D-nek hajló oldalán van. A barlang bejárata 2.5 × 1.5 m szép, boltíves; bent szabályos kupolája van 3 nyílással.

8. A Gerecse-hegységben levő Bajót község határában, az esztergomi székesfőkáptalan birtokán s illetve a bajóti volt úrbéresek erdejében három barlang is van. Ezek közül sokat foglalkoztak eddig az Öregkő nevű sziklás hegyen feltárt *Jankovich*-barlanggal.

Ezt a barlangot 30 évvel ezelőtt kezdték kutatni.

Bekey Imre Gábor az Öregkő oldalán levő nagy barlang feltárá-

sához szükséges részletes ásatások megejtése végett már az 1913. évben indított mozgalmat. Hillebrand Jenő dr. egy próbaásatás alkalmával a pleisztocén ősember nyomaira bukkant.

Kormos Tivadar dr. és Lambrecht Kálmán dr. által vezetett ásatások eredménye emlősök és madarak maradványaiban igen gazdag volt.

Majd későbbi ásatások során értékes palaeolith-tárgyak kerültek elő.

Gaál István dr. megemlékezve a harmadik bajóti barlangban Hillebrand Jenő dr. által végzett újabb ásatásoknál megállapítja, hogy az abban talált ősmaradványok nem oly számosak és jelentősek, mint a bajóti Jankovich- és Baits-barlangok ásatásai eredményei, mégis érdekesek abból a szempontból, hogy olyan ősvilági emlősök csontjait találták benne, amelyek a másik kettőből nem kerültek elő.

9. Bajna község határában, a bajnai volt úrbéresek „Örhegy” nevű erdejében van az *Öreglyuk*, mely az Örhegy ÉK-i nyúlványának alján, 222 m magasságban nyílik. A barlang, Kadič Ottokár dr. szerint tág, alacsony üreg, mely külső és belső teremből, több kőfülkéből és melléküregből áll. Hillebrand Jenő dr. már végzett benne próbaásatásokat s praehistorikus emlős csontokat és cseréptöredékeket talált.

10. Esztergom közelében levő s igen érdekes sziklaalakulatokban gazdag Strázsa-hegy elkarsztosodott sziklacsoportjában három üreget talált Véghelyi Lajos dr. s az egyiket *Strázsa-barlang*nak, a másikat Strázsahegyi kőfülkének, a harmadikat pedig Strázsahegyi rókalyuknak nevezte el.

A Strázsa-barlang nyílása 7 m széles és 5 m magas, szabálytalan négyszög. Az üreg hossza 18 m, legnagyobb szélessége 9 m.

Az ásatások során emberi eszközök nem kerültek elő.

Az állati maradványok őslénytani szempontból figyelemre méltót nem nyújtanak.

11. Esztergom megyében Keszthőltől É-ra emelkedik a Kétágú-hegy. Ennek K-i magasabb orma az *Öregszirt* (505 m), melyen kis barlang található, az *Öregszirti* barlang.

12. A *Csévi* barlang Csév község határában, sziklák között nyílik s az esztergomi székesfőkáptalannak üzemterv szerint kezelt erdejében fekszik. Van egy nagy előcsarnoka és hosszú folyosója. Az ásatások számottevő eredménnyel nem jártak.

13. A *Legény*-barlang a kir. közalapítvány erdejében, Pilisszentlélek község határában, a „Simon halála” sziklái alatt van.

A barlang csarnokának szélessége 6 m, magassága 4 m, hossza 23 méter. Az ásatások során őslénytani és őstörténeti anyag került napfényre.

14. Ennek a barlangnak szomszédságában, ettől É-ra van egy kisebb barlang, a *Leány*-barlang, melyből az ásatások alkalmával igen érdekes leltre bukkantak: régi, hamis pénzverő gépet és hamis pénzeket találtak benne.

15. A pilisi „*Bivak*”-barlangot ifj. Sebős Károly ismertette. Ez a barlang a Pilis-hegy Ny-i oldalán van, a Legény- és Leány-barlang közelében, a klastrompusztai menedékház felett. Nevét onnan vette, hogy a túristák megháló helye. A bejárat szélessége 2.8 m, magassága pedig 4.5 méter. A barlang egész hosszúsága 24 m, legnagyobb szélessége 5.5 méter. A barlang nincsen feltárva, még próbaásatás sem volt benne.

16. A *Zsivány*-barlang, amelyről más fejezetben, a „Kakukhegyi rezervátum” cím alatt is megemlékezünk, a Dobogókő alatt, a kir. közalapítványnak pilisszentkereshti gazdasági osztálya 77/a részletében, sziklás területen fekszik. Az egyik sziklafal tövében van az eltorlaszolt nyílás, melyhez a nép képzelete különböző romantikus történeteket fűz. A tudományos kutatás megállapítása szerint (dr. Koch Antal: A dunai trachitcsoport) barlangról itt nincsen szó, hanem hatalmas sziklahasadékokról, sziklautcákról, melyeket haránthasadék kapcsol össze. A sziklacsoport igen érdekes és festői s éppen azért véltük kíváncsúnak, hogy azt egybefoglalva, rezervátumként tartsuk fenn. A Zsivány-barlangtól mintegy 100 lépésnyire van a *Hideg lyuk*, melynek nyílása szintén tele van törmelékkal. Állítólag cseppkőképződmények és jégcsapok vannak belsejében. Mivel hűvös áramlat jön ki a nyílásból, ezért nevezte el a nép Hideg lyuknak.

17. A *Szoplaki Ördöglyuk* Pilisszentkeresztről ÉNy-ra van s mintegy 50 m hosszú. A mennyezetet cseppkövek borítják, a barlang fenekét pedig denevér trágya fedi. Állítólag enyészetnek indult miseruhákat és régi pénzeket találtak benne.

Ez a barlang a Kis-Szoplak alatt a mexikói völgyben, a pilisszentkereshti kir. közalapítványi erdőhivatal kezelése alatt álló erdőben van.

18. A *Pilisszántói kőfülke* a Pilishegy Dk-i lábánál Orosdy báró erdejében van 423 m magasságban.

Az első próbaásatásokat dr. Kadič Ottokár végezte már két év-tizeddel ezelőtt s azt további kutatásokra ajánlotta.

Ennek alapján dr. Kormos Tivadar folytatta az ásásokat és igen becses tudományos anyaghoz jutott. Ugyanis a fülke pleisztocén korú rétegeiből 41 darab kő- és csonteszköz, 8000 darab különböző csontmaradvány és dr. Lambrecht Kálmán által meghatározott 36.000 darab madárcsont került napvilágra.

A kőfülke Pilisszántó község határában fekszik s csarnokának hosszúsága mintegy 9 m, szélessége 6—9 m.

19. A piliscsabai *Klotild*-barlangot némelyek szintén Ördöglyuknak hívják.

Bekey Imre Gábor azt írja, hogy ez a barlang a Piliscsaba közelében fekvő Klotild nyaraló telepet vasúti megállóhelye és a Pilisszántó közötti erdei út mentén az út fele részében Karátsonyi gróf birtokán.

A barlang nyílása szűk, csarnokának hossza 12 m. Csekély cseppkőképződés látható benne. Feltárva még nincsen.

20. A pilisvörösvári Garancs-hegynél, a Ziribártól K-re, az Ehleiter örökösök erdőbirtokának a csobánkai szőlőkkel érintkező határvonalán a *Macskabarlanghoz* jutunk. A barlang Csobánkától ÉNy-ra mintegy 50 éves tölgyes és cseres erdőben fekszik.

Bekey Imre Gábor ezt a barlangot is átkutatva azt állapította meg, hogy a barlang nyílása aknaszerű, egész hossza 36 m; kupolaszerű csarnok van belsejében, melynek közepén víznyelő tölcsér látható.

A környéken Tóber Samu javaslata szerint célszerű volna mintegy 10 kat. holdat véderdővé kijelölni.

21. Csobánka község határában a csobánkai volt úrbéresek erdejében, a Kiskevély-hegy (486 m) oldalában van a *kiskevélyi* barlang, melyet Hillebrand Jenő dr. kutatott át és ásatásainak eredményeként megállapította, hogy ez a barlang az eddig feltárt barlangok között a legérdekesebbek egyike, mert igen változatos fauna és ritka emberi kőszerszámok kerültek napfényre.

Ásatásai során a rétegek következő egymásutánját állapította meg: legfelül feketés, majd barnás, végül szürkés alluvium; azután az agyag különböző rétegei következnek.

Minden rétegben az ember biztos nyomai követhetők.

A barlangi medve az alsó rétegekben gyakori; viszont a rénszarvas felfelé menve lesz jelentősebb; a barlangi hiéna csak a mélyebb rétegekben található.

Itt szerzett tapasztalatai alapján megállapítja a szerző, hogy „házunkban a pleistocaen középső és felső szakában az erdő csak nagyon alárendelt szerepet játszhatott s helyét arktikus tundra, illetve subarktikus steppe foglalta el.”

22. A *Solymári Ördöglyuk* a Szikláshegy É-i oldalán, a solymári volt úrbéresek fás legelőjén és régi kőbányája felett fekszik. Ez a harmadik Ördöglyuk a Pilishegységben és egyszersmind a három közül a legnagyobb is. Igen terjedelmes barlang, mely több teremből, csarnokból, folyosóból áll s melynek két nyílása van.

Célszerű lenne a barlang bejárata körül rezervációt létesíteni és néhány kat. hold kiterjedésben jó növekedésű, egészséges faállományú erdőt telepíteni nemcsak szépészeti szempontból, hanem inkább a vízfolyások irányítása és vízjárások mérséklése érdekében.

23. A *Saskövi barlang* Szentendre megyei város Saskövi dűlőjében (Orlovác), a városi erdő területén levő mészkőbarlang. Mintegy 20 m² alapterületű és 2.5 m magas üreg, melynek végén víznyelő tölcsér van. Még nincsen kikutatva.

24. A Budai hegység egyik legszebb völgyének, a Remetevölgynek, másként Ördögárkának, vagy a hárshegyi pálosok után Pál patakja völgyének az É-i oldalon kedves keretet kölcsönöz a Remetehegy, melynek oldalában több barlangot találunk, nevezetesen:

a) A Remetevölgy K-i végénél a tetőhöz közel, a kőbányától ÉNy-ra van a *Remetehegyi Hétlyuk*. A sziklás hegyoldalban egymás mellett hét nyílást látunk, melyek nagyrésze üreghez vezet. Dr. Kadič szerint ez az üreg a pusztulóban levő barlang jellegzetes példája, mely utóbb dolinává alakul.

b) Ugyancsak ebben a völgyben a sziklás hegyoldalban találjuk a nagy nyílású *Remetehegyi Kőfülké-t*, mely már ki van aknázva s melynek anyagát dr. Kormos Tivadar és dr. Lambrecht Kálmán dolgozta fel. Szerzők pleistocaen rétegekben 33 emlős-, 49 madár-, 1 gyík-, 2 béka- és 2 csigafajt, valamint halmaradványokat találtak. A szerzők szerint feltehető az, hogy „a postglacialis kornak abban a szakában, amikor a Remetehegyi Kőfülke rétegei keletkeztek, Budapest környékén előbb mocsaras, majd később szárazabbá váló pusztaság terült el, melynek faunája az utólagos idevándorlások révén mind több és több steppei elemet mutat fel.”

c) Maga a Remete-barlang a völgy Ny-i végén, a Remetehegy É-i oldalán nyílik s 20 m hosszú, 6 m széles és 8 m magas terem. Dr. Kadič az 1914. évben végzett próbaásatásai alkalmával praehistorikus konyhahulladékot, cserépedény-töredékeket és néhány neolith kőpengét talált.

25. A *Báthory-barlangot*, mely a Nagy Hárshegy csúcsa alatt van, másként Hárshegyi barlangnak is nevezik. A barlangban van több folyosó, kisebb üreg és egy nagyobb előcsarnok, melynek feneke agyaggal van kitöltve.

Ebben a barlangban lakott több évig Báthory László pálos szerzetes, ki itt fordította le magyar nyelvre a szentírást és itt írta meg a szentek életét.

A barlang előcsarnokát most kápolnává alakították át és a bejárat fölé az eső becsapódása ellen védőtetőt létesítettek.

Ez a barlang Budapest székesfőváros közönségének tulajdona.

26. A *Táborhegyi sziklaüreg* az óbudai temető melletti Táborhegy lejtőjén van és szintén több üregből, folyosóból áll.

A barlang előterét a főváros az 1930. évben rendeztette.

E sziklaüreg dolomitban fejlődött.

Régebben Óbudai barlang néven ismerték s Horusitzky Henrik ilyen cím alatt írta le.

Budapest székesfőváros közönségének tulajdonában van.

27. A *Jánoshegyi átjáró* szintén sziklaüreg, mely ugyancsak dolomitban fejlődött. Dr. Kadič leírása szerint ez az üreg, mely a Jánoshegy ÉNy-i lejtőjén van, 17 m hosszú kétnyílású folyosó. Ásatásra nem alkalmas.

28. A *Zöldmáli cseppkőbarlangot* az 1930. évben fedezték fel Miklóssy Géza zöldmáli telkén. Kessler Hubert kutatott a barlangban s az egyik teremben a falakon fehér, rózsaszerű cseppkővirágokat lá-

tott. A barlangban cseppkövekkel ékes több folyosóra és csarnokra bukkantak a kutatók.

Mivel a barlang a Szemlőhegy belsejében van, ezért Szemlőhegyi barlangnak is nevezik.

Egész hosszát 600 m-re becsülik.

29. A *Pálvölgyi barlang* egyike a legismertebbeknek a főváros környékén, de a legterjedelmesebb és ezidőszerint a legszebb is, melyet Kadič Ottokár dr. részletesen felmért és nemcsak azt a barlangot, hanem az egész barlangrendszert több cikkben ismertette.

Állítólag Déry József már az 1902. évben járt a barlangban. Az 1914. évben Scholtz Pál Kornél vezetésével nagyobb társaság kutatót a barlangban, melyben a feltáró munkát évről-évre folytatták.

A barlang a főváros területén van a Hármashatárnagy csoportjához tartozó Látóhegy oldalában s a Duna szintje fölött 105 m magasságban nyílik.

Több folyosója, terme, csarnoka van, melyek közül legimpozánsabb a Színház nevű 20 m hosszú, 5 m széles és helyenként 12 m magas csarnokszerű üreg.

A barlang egy része rendezve van, amelyben a nagyközönség szokott megfordulni, nagyobb része azonban még természetes állapotban maradt fenn.

Kíváncsi lesz ezt a természeti nevezetességet, szépségének megmegővásával a nagyközönség és főként az idegenforgalom számára még hozzáférhetőbbé tenni, hogy a ritka szép fővárosunknak ez is egyik vonzó ereje legyen hazai és külföldi érdeklődők szemében.

A világháború alatti és az azt követő években természetesen e téren is kevés történt.

Újabban azonban a székesfőváros anyagi támogatásával villanyvilágítással látták el a barlangot, ami nagy vívmány. Reméljük, hogy a „Magyar Barlangkutató Társulat”-ba tömörült tagok lelkes természetszeretete és ügybuzgósága még sok sikert fog elérni.

A barlang tulajdonosa az Egyesült Téglá- és Cemetgyár R. T.

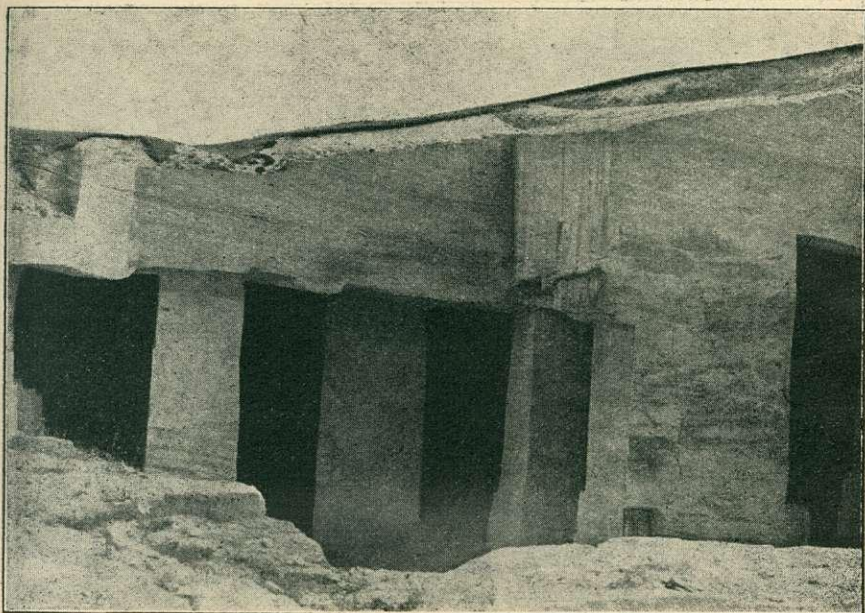
30. A Pálvölgyi kőbányából még több más kisebb barlang és üreg nyílik, nevezetesen:

a) A *Látóhegyi* barlang, melyet Öreg-, Déry-, Harcsa-, Harcsaszájubarlang néven is ösmernek. Nyílása már a Szépvölgyi-útról látható. A Látóhegy alá vezető tölcser után 34 m hosszú folyosó következik, melynek falát cseppkőképződmények ékesítik.

b) Ugyanebben a hasadéokban fejlődött a Kőbánya- vagy más néven Bagyura-barlang, melynek nyílása egy 20 m. hosszú üregbe vezet.

c) A kőbánya ÉNy-i oldalában van a *Pálvölgyi sziklaüreg*, melynek folyosójából egy kisebb terembe lehet jutni.

d) *Ugyanitt* az ÉK-i oldalon nyílik a *Szépvölgyi*, másként Hídegbarlang, melynek folyosója szintén üreggel végződik.

A fertőrákosi köfejtő, háttérben a Fertő.

Földváry Miksa felvétele.

e) A Pálvölgyi ördöglyuk vagy Jordán-barlang a menedékház melletti sziklák alján nyílik, melynek üregje függőlegesen lefelé hatol.

K) A földfelület sajátosságos alakulása.

Noszky Jenő dr. „Természetvédelmi feladataink a geológia terén” című tanulmányában sajnálattal állapítja meg, hogy régi, híres geológiai, paleontológiai és mineralógiai gyűjtőhelyeink jó része már megszűnt.

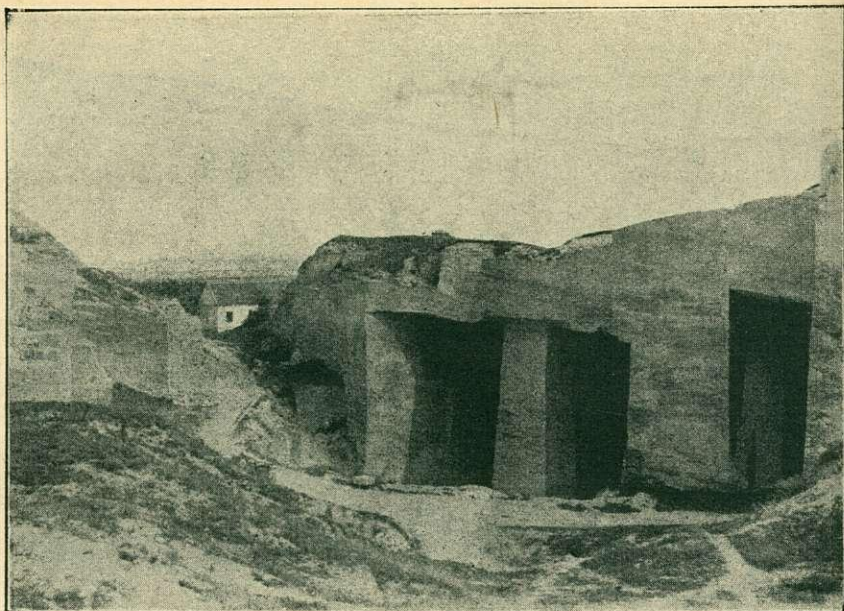
Az általa felsoroltak között szerepel néhány, amelyek éppen a most tárgyalt országrészre vonatkoznak, így a kissvábhegyi, mátyáshegyi stb. lelőhelyek.

Noszky Jenő dr. szükségesnek tartja a folyamatban levő feltárásoknak szakemberek által való szemmel tartását.

Nem is annyira tudományos érdekből, hanem inkább mint megragadó, érdekes és az ember beavatkozása folytán létrejött látványosságot említem ebben a fejezetben:

a fertőrákosi köfejtőt, amelyt dr. Varga Lajos a Természettudományi Közlönyben részletesen írt le.

A Fertőmelléki dombokon több kőbánya van, melyekből kikerülő anyagot nemcsak a környéken használják fel már régóta, hanem azt azelőtt Ausztriába is szállították.

Oszlopcsarnok a fertőrákosi kőfejtőben.

Földvály Miksa felvétele.

Az évszázadok óta folytatott bányászás a Fertőrákos község melletti hatalmas kőfejtőben óriási oszlopcsarnokokat létesített, jobban mondva hagyott meg, melyek ősi indus vagy egyiptomi sziklatemplomokhoz hasonlóak és hatalmas méretükkel szinte lenyűgöznek. Egyik-másik oszlop 25 m magasságot is elér.

Az oszlopokon és kőfalakon helyenkint fésűkagylók és osztrigahéjak láthatók.

Ezt a nagyszerű látványosságot mindenképpen fenn kell tartani s amennyiben esetleg leszakadások veszedelme forogna fenn egyes helyeken, úgy megfelelő óvintézkedésekkel azokat el kell hárítani.

L) Vízesések.

Csonka hazánk mai földrajzi fekvéséből és a domborzati viszonyokból következik, hogy nem sok vízesés akad az országban s így a Felsődunántúl területére sem igen számolhatunk be ilyen érdekes természeti alkotásokról.

1. Iszkaszentgyörgy község határában Pappenheim Szigfrid birtokán van a *Rákoshegy* vízesés a Gaja patakon.

2. A Háromforrás völgyének fejénél levő vadregényes *Rámszaka-dék* öt vízeséséről más helyen már szó volt.

3. Kisebb jelentőségű vízesés van a solymári *Kurucárok* pataká-

ban a gróf Karátsonyi uradalom szarvashegyi erdejének és a solymári volt úrbéresek fás legelőjének határvonalában.

4. A *Holdvilágárok* vizesése nem állandó ugyan, hanem csupán időszakos; mivel azonban a szakadékszerű völgy vadregényes sziklatatlanában levő vizesés főként nagyobb esőzés után megkapó képet nyújt és a környezet is szép, nemcsak megemlítést érdemel ez a hely és a 15 m magasra leszakadó vizesés, hanem védelmünkre is méltó.

A Holdvilágárok a Pomáz feletti Csikóvár csoportjának egy része.

Befejezés.

Ebben az értekezésben bizonyára szerepelnek olyan tételek is, amelyek annak idején a természetvédelmi törvény végrehajtása alkalmával és a természeti emlékek kijelölése során törlésre kerülnek; viszont hiányozhatnak belőle olyan természeti alkotások ismertetése, amelyeknek természeti emlékként való kijelölése kívánatos.

A részletes tárgyalások alkalmával mindenesetre szükség lesz felülvizsgálásra, pótlásra és kiegészítésre, a természettudományok minden egyes tárgykörére nézve egyrészt a szakemberek véleményének meghallgatására, másrészt pontos és szakszerű javaslataik figyelembe vételére, amire az erdőtörvénybe foglalt természetvédelmi törvény végrehajtási utasításaiban lefektetett elvek és rendelkezések életbeléptetésekor kerül sorra.

IRODALOM.

1. Kaán Károly: A természeti emlékek fenntartása. Budapest, 1909.
2. — Természetvédelem és a természeti emlékek. Budapest, 1931.
3. — A természet védelmében. Természettudományi Közlöny. 1932. 97. oldal.
4. Dr. Thirring Gusztáv: Pilis és Szentendre—visegrádi hegység. Részletes magyar utikalauzok. Budapest, 1929.
5. — Sopron és a magyar alpok. Sopron, 1911.
6. Barcza Imre és dr. Thirring Gusztáv: Budapest Dunajobbparti környéke. Részletes magyar utikalauzok. Budapest, 1924.
7. Dr. Thirring Gusztáv: Felső Dunántúl. Részletes magyar utikalauzok. Budapest, 1933.
8. Hunfalvy János: A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. Pest, 1865.
9. Fekete Lajos és Blattny Tibor: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén. Selmezbánya, 1913.
10. Dr. László Gábor és dr. Emszt Kálmán: A tűzeglápok és előfordulásuk Magyarországon. A Magyar Királyi Földtani Intézet Kiadványai. Budapest, 1915.
11. Schenk Jakab: A gyakorlati természetvédelem megindítása Magyarországon. Aquila 1922. évfolyam.
12. Dr. Sziklay János és Krauss Nándor: Nyugoti Magyarország. Budapest.
13. Hanusz István: Füben, Fában. Budapest, 1905.
14. Bencze Pál: A hansági égererdő erdőgazdasági viszonyainak ismertetése. Sopron, 1926.

15. Dr. Dudich Endre: Az aggteleki cseppkőbarlang és környéke. Függelék: Kisebb barlangjaink áttekintése. Népszerű Természettudományi Könyvtár. Budapest, 1932.
16. Bekey Imre Gábor: A bajóti Öregkő barlangjai Esztergom megyében. Barlangkutatás. 1913. évfolyam, I. kötet.
17. Dr. Hillebrand Jenő: A diluvialis ősember nyomai a bajóti Öregkő nagy barlangjában. Ugyanott.
18. — A Kiskevélyi barlangban 1912. évben végzett ásatások eredményei. Ugyanott.
19. Dr. Kormos Tivadar és dr. Lambrecht Kálmán: A bajóti Öregkő nagy barlangjának faunája. Barlangkutatás. 1914. évfolyam. 2. füzet.
20. Bekey Imre Gábor: A csobánkai Macska-barlang. Barlangkutatás. 1914. évfolyam, 3. füzet.
21. Dr. Hillebrand Jenő: A bajóti Jankovich-barlangban 1914. és 1915. években végzett kutatások eredménye. Barlangkutatás. 1915. évfolyam, 3—4. füzet.
22. Bekey Imre Gábor: A piliscesabai Klotild-barlang. Barlangkutatás. 1915. évfolyam, 3—4. füzet.
23. Dr. Hillebrand Jenő: Az 1916. évi barlangkutatásaim eredményéről. Barlangkutatás. 1917. évfolyam, 2. füzet.
24. — Az 1917. évben végzett ásatásaim eredményei. Barlangkutatás. 1919. évfolyam, 1—4. füzet.
25. Dr. Kadič Ottokár: Jelentés az 1917—1918. években végzett barlangkutatásaimról. Ugyanott.
26. Dr. Kadič Ottokár és Kretzoi Miklós: Előzetes jelentés a Csákvári sziklaüregben végzett ásatásokról. Barlangkutatás. 1926—1927. évfolyam, 1—4. füzet.
27. Dr. Véghelyi Lajos: Előzetes jelentés a Strázsa-barlang kutatásáról. Barlangkutatás. 1922—1925. évfolyam. 1—4. füzet.
28. Dr. Kormos Tivadar: A pilisszentléleki Legény-barlang praehistoricus faunájáról. Barlangkutatás. 1913. évfolyam. I. kötet.
29. ifj. Sebős Károly: A pilisi „Bivak”-barlang. A Természet 1931. évfolyam. 13—14. szám.
30. Dr. Kadič Ottokár: A táborhegyi sziklaüreg Óbuda fölött. A Természet. 1924. évfolyam. XVII—XVIII. szám.
31. Schreiner Ferenc: A táborhegyi sziklaüreg. A Természet. 1929. évfolyam. 19—20. szám.
32. Dr. Kadič Ottokár: A pálvölgyi cseppkőbarlang Budapest határában. A Természet 1920. évfolyam.
33. — A jánoshegyi átjáró a budai hegységben. A Természet 1920. évfolyam. XXI—XXII. szám.
34. Nagy László: Velencei tó madárvilága. Nimród — Vadászujság. 1932. évfolyam, 26. szám.
35. Dr. Nagy Jenő: Magyarország avigeographiai felosztása és jellemzése.
36. Boros Ádám: Ujabb adatok Budapest környéke növényzetéhez.
37. Láng Gyula: Daphne Laureola és Cyclamen europaeum a Vértes-hegységben. Magyar Botanikai Lapok. 1914: 139.
38. Gayer Gyula: Komárom megye virágos növényeiről. Magyar Botanikai Lapok. 1916. évfolyam. 1/5. száma.
39. Lengyel Géza: A Pilishegy környékéről. Magyar Botanikai Lapok. 1906. évi 1. szám.
40. Dr. Degen Árpád: Budapest flórájának új vendégei. Magyar Botanikai Lapok. 1905. évfolyam.

41. Lengyel Géza: Újabb adatok Budapest környéke növényzetének ismertetéhez.
42. Simonkai Lajos: Pótlék Budapest és vidéke növényzetének ismeretéhez. Magyar Botanikai Lapok. 1904. évfolyam.
43. Jávorka Sándor: Adatok a Pilishegység növényzetének ismeretéhez. Növénytani Közlemények. 1904. évfolyam.
44. Lengyel Béla: Egyik ritka májmoh. Magyar Botanikai Lapok. 1903. évfolyam.
45. Fanta Adolf: Adatok Székesfehérvár növényzeti viszonyaihoz. Növénytani Közlemények. 1902. évfolyam.
46. Fialowski Lajos: Fügefácskák a Gellérthegyen. Növénytani Közlemények. 1902. évfolyam.
47. Seymann V.: A Daphne Cneorum Budapest környékén. Magyar Botanikai Lapok. 1908. évfolyam.
48. Lengyel G.: Néhány ritkább növény Budapest környékén. Magyar Botanikai Lapok. 1909. évfolyam.
49. Kerékgyártó Á.: Az Eranthis hyemalis a Jánoshegyen. Botanikai Közlemények 1910. évfolyam. Természettudományi Közlöny 1908. december.
50. Feichtinger Sándor: Esztergom vármegye flórája. Monografia. 1899.
51. Borbás Vince: Budapestnek és környékének növényzete. Budapest, 1879.
52. Dr. Degen Árpád: Bryologiai érdekességek Budapest flórájában. Magyar Botanikai Lapok. 1922. 26.
53. Dr. Kormos Tivadar és dr. Lambrecht Kálmán: A pilisszántói kőfülke. A m. kir. földtani intézet évkönyve. XXIII. kötet. Budapest, 1915.
54. Dr. Schréter Zoltán: Harmadkori és pleisztocén hévforrások tevékenységének nyomai a budai hegyekben. Magyar kir. földtani intézet évkönyve. 1912. 5. füzet. Budapest.
55. Dr. Boros Ádám: Az édes gesztenye hazánkban. Pótfüzetek a Természettudományi Közlöny-höz. 1924. 1—4. szám.
56. Lengyel Béla: Hazánk néhány nevezetes nagy fája. Természettudományi Közlöny. 1897. évfolyam, szeptember.
57. Dr. Gáyer Gyula: Az erdei fenyő-erdő, mint a pusztai növényzet menedéke. Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz. 1911. évfolyam 2—3. szám.
58. Dr. Hrusitzky Henrik: Az óbudai barlang. (Hármashatárhegyi barlang). Természettudományi Közlöny. 1913. évfolyam. 6. füzet.
59. Dr. Rapaics Raymund: Öregfák, ősi legendák. Természettudományi Közlöny. 1929. évfolyam. 24. szám.
60. Dr. Wagner János: Barlangok világa. Természettudományi Közlöny. 1929. 7.
61. Dr. Ilosvay Lajos: A természet védelme külföldön és hazánkban. Természettudományi Közlöny. 1930. évfolyam, 9. szám.
62. Dr. Wagner János: Kiszáradó mocsarak halálra ítélt állatvilága. Természettudományi Közlöny. 1930. évfolyam. 15—16. szám.
63. Dr. Gaál István: A harmadik bajóti barlang diluviális faunája. Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz. 1930. évfolyam, 2—3. szám.
64. Róth Gyula: Beszámoló a főiskola tanulmányi vadászterületének tíz évéről. Erdészeti Lapok. 1932. évfolyam, XI. szám.
65. Zoltán Vilmos: Peganum, Sternbergia, Vallisneria. „A Természet” 1920. évfolyam. XV—XVI. szám.

66. Dr. Gaál István: A magyar barlangkutatás és jelentősége. A Természet. 1929. évfolyam, november.
67. Dr. Rapaics Raymund: A Gellérthegy csodája. A Természet. 1931. évfolyam, 5—6. szám.
68. Jellinek János: A solymári barlang örök éjszakájában. A Természet. 1932. évfolyam. 9—10. szám.
69. Dr. Rapaics Raymund: A Gellérthegy ősnövénye. A Természet. 1932. évfolyam. 17—18. szám.
70. Dr. Gaál István: Diluviális ember-koponyák a Csillaghegyen. A Természet. 1929. évfolyam. 21—22. szám.
71. Dr. Kadič Ottokár: Adatok a magyar barlangkutatás történetéhez. A Természet. 1929. évfolyam. 23—24. szám.
72. Kubacska András: A solymári kőfülke. A Természet. 1925. évfolyam, 5—6. szám.
73. Dr. Pénzes Antal: A virágos tavasz. A Természet. 1928. évfolyam, 5—6. szám.
74. — A téltemető (*Eranthis hiemalis*). A Természet. 1927. évfolyam. 7—8. szám.
75. Vasvári Miklós: Ahajnalmadárról. A Természet. 1926. évfolyam. 11—12. szám.
76. — A hazai sasfajokról, különös tekintettel a békázó sasokra. A Természet. 1926. évfolyam. 21—22. szám.
77. Dr. Kadič Ottokár: A Pálvölgyi Barlang Budapest székesfőváros határában. Turistaság és Alpinizmus. 1920. évfolyam, 5. szám.
78. — A Pálvölgyi barlang negyedszázados multja. Turistaság és Alpinizmus. 1930. évfolyam, 137. oldal.
79. Kessler Hubert: Az új zöldmáli cseppkőbarlang. Turistaság és Alpinizmus. 1930. évfolyam, 11. szám.
80. Illés Nándor: A magyar erdők óriásai és aggastyánai érdekében. Erdészeti Lapok. 1879. évfolyam, III. füzet.
81. Kárpáti Zoltán: Adatok Sopron vármegye flórájához. Annales Sabarienses: Folia Musealia. Szombathely, 1932.
82. Dr. Varga Lajos: Adatok a Fertő-tó fizikai és kémiai viszonyainak évi változásához. Hidrológiai Közöny. 1931. évfolyam. Budapest.
83. Kárpáti Zoltán: Újabb adatok Sopron vármegye flórájához. Magyar Botanikai Lapok. 1933. évfolyam 1—6. szám.
84. Dr. Boros Ádám: A Havasi Medvefűl a Dunántúlon. A Természet. 1933. 9—10. szám.
85. Hegedős Gyula: Török időkben ittmaradt növények. Magyarország növénykertje és római díszkert a Gellérthegyen. Nemzeti Újság. 1933. május 14.
86. Király Iván: Ornithológia a Hanságban. Kócsag. VI. évfolyam. 1933. 1—2. szám.
87. Radetzky Dezső: Megfigyelések a Velencei-tó mai vöcsökállományáról. Kócsag. VI. évfolyam. 1933. 1—2. szám.
88. Dr. Wagner János: Érdekes kagylók és csigák az ősi Lágymányoson. Pótfüzetek a Természettudományi Közönyhöz. 65. kötet. 2—3. szám. 1933.
89. Fekete Z.: A feltámadt kútágas. Erdészeti Lapok. 1933. évfolyam. 10. szám.
90. Dr. Rapaics Raymund: A hédervári Kont-fa. Természettudományi Közöny. 1933. évfolyam. 21—22. szám.
91. — Mocsári ciprus. A Természet. 1933. évfolyam. 21—22. szám.
92. Dr. Noszky Jenő: Természetvédelmi feladataink a geológia terén. Földtani Közöny. 1931. évfolyam. 1—12. füzet.

93. Dr. Boros Ádám: *Primula auricula* a Vértes hegységben. Botanikai Közlemények. 1933. évi XXX. kötet, 5. füzet.
94. Dr. Pénzes Antal: Budapesti virágok. Kertészeti Lapok. 1926. évfolyam, 8. szám.
95. Dr. Jávorka Sándor: Magyar Flóra. Budapest, 1925.
96. Dr. Greschik Jenő: Egy májusi nap a Velence tavi „Gróf Klebelsberg Kunó” madárvárta környékén. Kócsag. 1930. évfolyam, 1—2. szám.
97. Radetzky Dezső: A kerecsen sólymok fészkelése a Vértesben. Kócsag. 1931. évfolyam, 2. szám.
98. Dr. Jávorka Sándor: Két új adat hazánk flórájához. Magyar Botanikai Lapok. 1922. évfolyam: A *Juncus maritimus* L. a Fertő-tó partján.
99. Dr. Polgár Sándor: Győr vidékének vízi és vízparti edényes növényzete. Győri főreáliskola 1902/1903. évi értesítőjében.
100. — A győrmegyei homokpuszták növényzete. Győri állami főreáliskola 1911/1912. évi értesítőjében.
101. — Győrmegye növényföldrajza. Magyar Botanikai Lapok. 1912. 11—12. szám.
102. Dr. Gombocz Endre: Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. Math. és Természettudományi Közlemények. XXVIII. kötet, 4. szám.
103. Csete Sándor: A jegenye nyárfa támasztó készülékéről. Természettudományi Közlöny. 1912. január.
104. Dr. Szontág Tamás: Hazánk legnagyobb tőzeglápjai. Természettudományi Közlöny. 1918. évfolyam, 23—24. szám.
105. Schenk Jakab: Az őstermeszék kincseinek védelme magyar földön. Természettudományi Közlöny. 1919. évfolyam, 10. szám.
106. Dr. Varga Lajos: A fertőrákosi kőfejtő. Természettudományi Közlöny. 1931. évfolyam, 23—24. szám.
107. Cerva Frigyes: Megfigyelések a nagypóling fészkelési viszonyairól. A Természet. 1930. évfolyam, 21—22. szám.
108. Studinka László: A nagypóling a Hanságban. A Természet. 1933. évfolyam, 3—4. szám.
109. Radetzky Dezső: A nagypóling fészkelése Magyarországon. A Természet. 1931. évfolyam, 3—4. szám.
110. Rapaics Raymund: Nyárfák. A Természet. 1932. 9—10. szám.
111. Dr. Varga Lajos: A Fertő problémája. Kócsag. 1931. évfolyam, 3. szám.
112. Breuer György: A kócsag ezidei fészkelő telepei a Fertőn. Kócsag. 1929. évfolyam, 3—4. szám.
113. Radetzky Dezső: A nagy póling fészkelése Magyarországon. Kócsag. 1928. évfolyam, 3. szám.
114. — A nagy póling újabb fészkelése Magyarországon. Kócsag. 1929. évfolyam, 3—4. szám.
115. Breuer György: A Mosz herceg Esterházy Pál Madárvártának 1930. évi madárjelölései. Kócsag. 1930. évfolyam, 3—4. szám.
116. Irlweck Oswald: Egy paradicsom veszélyben. Kócsag. 1930. évfolyam, 1—2. szám.
117. Dr. Varga Lajos: A fertői és hansági kirándulás. Kócsag. 1930. évfolyam, 1—2. szám.
118. Király Iván: A barbacsi tó madárvilága. Kócsag. 1930. évfolyam, 1—2. szám.
119. — A Fertő őszi madárvilága. Kócsag. 1930. évfolyam, 3—4. szám.
120. Dr. Greschik Jenő: A nagy póling fészkelő madár a Hanságban. Kócsag. 1931. évfolyam, 3. szám.

121. Király Iván: A kis békászó-sas fészkelése hazánkban egykor és most. Kócsag. 1931. évfolyam, 3. szám.
 122. Zólyomi Bálint: Adatok a Hanság flórájához. Botanikai Közlemények. 1931. évfolyam, 191. oldal.
 123. — Adatok a Hanság flórájához. Botanikai Közlemények. 1932. évfolyam, 5—6. szám.
 124. — A Kis-Alföld páfrányairól. Botanikai Közlemények. 1931. évfolyam, 189. oldal.
 125. Schenk Jakab: Kócsagvédelem. — Természetvédelem. Aquila. 1923—1924. évfolyam.
 126. — Kócsagvédelem. — Természetvédelem. Aquila 1929—1930. évfolyam.
 127. — A kócsag hajdani és jelenlegi fészkelő telepei Magyarországon. Aquila. 1918. évfolyam.
 128. Dr. Rapaics Raymund: A magyar táj színváltozásai. Természet-tudományi Közlöny. 1934. évi 5—6. szám.
-